

## บทที่ 6

### บทสรุป

การศึกษาเรื่อง บทบาทของสื่อชุมชนในการจัดการความรู้ของชุมชนในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ทำความเข้าใจกับกระบวนการทำงาน วิธีการในการจัดการความรู้กับชุมชน ในชุมชนตัวอย่าง (Best Practice) โดยศึกษากระบวนการ ในการจัดการความรู้ และศึกษาปัจจัย และเงื่อนไข บทบาทของสื่อชุมชน ในกระบวนการ การจัดการความรู้ และนำรูปแบบที่ได้ไปปฏิบัติ ในชุมชนทดลอง

จากการศึกษา การเรียนรู้ของชุมชน จนเกิดเป็นการจัดการความรู้ ส่วนใหญ่มีแหล่งที่มา จากประสบการณ์ ภูมิปัญญา และบทเรียนของการปฏิบัติของชุมชน รวมทั้งแรงกระตุ้นจากปัญหา และความพยายามของชุมชนที่ตระหนักในสภาพปัญหา ด้วยการหนุนเสริมของ ผู้นำ ภายในชุมชน นักวิชาการภายนอก และเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยของกระแสการพัฒนาที่มุ่งให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง จึง เกิดเป็นเวทีชุมชนในการทบทวน ร่วมกันค้นหาปัญหา และแสวงหาความรู้ ที่จะมาพลิกฟื้น ชุมชน โดยในการจัดการความรู้ เครื่องมือที่ชุมชน นำมาใช้ ได้แก่ เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะ ต่างๆ โดยข้อสังเกตที่พบในเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชนตัวอย่างที่ศึกษาได้แก่

1) ความรู้ของชุมชน ในรากฐานทางประวัติศาสตร์ และการเผชิญกับปัญหาร่วมกัน ซึ่งการ ได้มาซึ่งความรู้ ไม่ได้เกิดจากชุมชนเท่านั้น แต่ถูกร่วมกันสร้างโดยทั้งเป็นความจากแหล่งความรู้ใน ชุมชน และ ความรู้ใหม่จากภายนอก ซึ่งจากการถอดประสบการณ์ของชุมชนตัวอย่างจะพบว่า การ เรียนรู้ของชุมชน อยู่บนพื้นฐาน ของบริบททางสังคมเศรษฐกิจของชุมชน ที่ต้องเผชิญกับปัญหา ชุมชนวัดศรีสุพรรณ สร้างความรู้ใหม่จากภูมิปัญญาเดิม นอกจากเพื่ออนุรักษ์ และสืบทอดความรู้ การทำเครื่องเงิน แล้วยังเพื่อเป็นการสร้างความรู้เพื่อการค้า และการท่องเที่ยวด้วย ขณะที่ชุมชน หัวฝาย สร้างความรู้การดำเนินวิถีชุมชน ก็เพื่อเป็นสื่อในการสื่อสารกันภายในชุมชน และสื่อสาร ชุมชนออกสู่ภายนอก จากการที่สื่อกระแสหลักไม่เคยรับฟังความเป็นไปของชุมชน และนอกจากนี้ การเรียนรู้ของชุมชน ยังเกิดสำนึกร่วม ของคนในชุมชน ที่รับรู้ และเกิดความตระหนักในปัญหา จึง เกิดการร่วมกันคิด พิจารณา วิเคราะห์ แสวงหาทางออก ในการแก้ไขปัญหา

2) ผู้นำที่เข้มแข็ง ภาพการณ์นำมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะผู้นำเดี่ยว ที่ริเริ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และชี้นำในชุมชน ผู้นำหรือคณะผู้นำที่ดีใน ริเริ่มให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ นอกจากเป็น คนที่เสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ยังต้องมีความคิดริเริ่มและความสามารถในการทำงาน มีประสบการณ์และเป็นคนที่ยืดหยุ่นสามารถแสวงหาความร่วมมือได้จากทั้งภายในและภายนอกชุมชน

3) ทูตทางสังคมของชุมชน ที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมในการความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทร ความไว้วางใจกัน และมีวัฒนธรรมของชุมชนร่วมกันไม่ว่าจะเป็นประเพณีหรือความเชื่อ ทำให้การทำงานของชาวชุมชนเป็นไปฉันท์เครือญาติ แม้มีความแตกต่างกันบ้างในด้านอาชีพและฐานะทางสังคมในระยะหลังก็ตาม

4) ผลประโยชน์ร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ก็เกิดจากชุมชนคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้ ของตนเอง และกิจกรรมที่สมาชิกในชุมชนกระทำนั้น จะมีผลตอบแทนกลับไปชุมชนโดยตรงไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ความมั่นคง ของชีวิต

5) เวทีการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งที่เป็นเวทีที่เป็นทางการ อาทิ เวทีประชาคม และไม่เป็นทางการ สภาอาสาสมัคร ผู้นำ ร่วมกันวาง มาตรการ กติกา อันเป็นบรรทัดฐานที่คนจะต้องปฏิบัติร่วมกัน ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน หรือในระบบความสัมพันธ์ในชุมชน กรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง ประสบความสำเร็จในการแสดงให้เห็นว่า ยังคงสามารถสืบสานทุนทางสังคมที่มีความสำคัญกับการให้คนที่เข้ามามีส่วนร่วมในระบบความสัมพันธ์

ซึ่งจากการศึกษาในประเด็นการจัดการความรู้พบว่า สื่อชุมชนมีบทบาทใน กระบวนการ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ ทั้งในแง่ของการเป็นผู้ส่งสาร และผู้รับสาร อีกทั้งยังเป็นตัวกลาง ในการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยการกำหนดประเด็น และกิจกรรมให้สอดคล้องกับชุมชน ด้วยการกระตุ้นของปัจจัยดังที่กล่าวมาข้างต้น สื่อชุมชนไม่ว่าจะเป็น สื่อบุคคล เวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็จะเป็นตัวขับเคลื่อนสะท้อนให้เห็นจากชุมชนวัดศรีสุพรรณ ที่เวที การสื่อสาร เป็นการกระตุ้นให้เกิดสำนึก ผ่านวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน อาทิ การบูรณะ ศาสนสถาน ควบคู่กับการสร้างประวัติศาสตร์ร่วมกันของชุมชน เกิดเป็นกิจกรรมการรื้อฟื้นศิลปหัตถกรรม และกิจกรรมอย่างเช่น การเปิดเป็นถนนคนเดิน เป็นถนนสายวัฒนธรรม ที่ทำให้คนในชุมชนเกิดทั้งสำนึกร่วม และมี

กิจกรรมการต้องสื่อสารกันมากขึ้น เกิดเป็นการจัดการความรู้ หรือชุมชนหัวฝายซึ่งเป็นชุมชนแออัด และเป็นพื้นที่ที่ถูกมองว่าเป็นตัวปัญหา ของเมือง แต่เมื่อชุมชนลุกขึ้นมาจัดสื่อของตัวเองอย่างวิทยุชุมชน ก็จะกลายเป็นกระบอกเสียงให้ชาวชุมชนได้แสดงออกสู่ภายนอก และเป็นเวทีให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ที่จะบริหารจัดการ สื่อในฐานะเป็นผู้ส่งสาร และผู้รับสารได้ อย่าง ตรงกับความสอดคล้องต้องการของชุมชน และมีโอกาสที่ผู้รับสารจะได้ตอบกลับมาได้ทุกขั้นตอนของกระบวนการสื่อสาร

โดยในการศึกษากับชุมชนทดลอง ซึ่งผู้ศึกษาได้มีโอกาสการจัดเวทีเสวนาให้กับชุมชนถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนอันเป็นกลยุทธ์การสื่อสารในการสร้างศึกษาบทบาทของสื่อชุมชนอีกทางหนึ่ง ตามที่ได้รับประสบการณ์จากการเห็นว่าชุมชนตัวอย่างมีเวทีให้ชาวชุมชนได้ดำเนินการ ซึ่งจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งอย่างหนึ่งให้กับชุมชน โดยการจุดประกายความคิด และร่วมกันกับชุมชนในการนำเสนอการณ์ หรือค้นหาสิ่งที่น่าสนใจเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน มาเป็นส่วนในการสร้างกิจกรรมให้เกิดขึ้นภายในชุมชน กระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวจากชีวิตประจำวันที่อาจเป็นไปในลักษณะอยู่กันไปเรื่อย ๆ หรือต่างคนต่างอยู่ และหลังจากที่เวทีเสวนาผ่านไป ผู้ศึกษา เห็นว่า เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชนเมือง ที่ไม่ได้มีปัญหาที่โดดเด่นในครั้งนี้อาจได้ประสบการณ์สำเร็จในระดับหนึ่ง ทั้งนี้คือในด้านตัวชุมชนเอง ที่ทั้งระดับแกนนำและชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเสวนาครั้งนี้ เพราะเป็นจุดเริ่มต้นในการต่อยอดให้ชุมชนจะเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด และร่วมแรงกายแรงใจเข้ามาช่วยในกิจกรรม อาทิ การเตรียมงานด้านสถานที่ การจัดเวที ระบบไฟฟ้า ระบบเครื่องเสียง ที่จอดรถ และอาหาร น้ำ และอาจกล่าวได้ว่า การช่วยกันเตรียมกิจกรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเชียงใหม่ ที่มีน้ำใจ และมีความเอื้อเฟื้อ ผูกพัน นอกจากนี้ ยังสนใจเข้าร่วม และมีความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของงาน ในระหว่างการที่มีการเสวนา ผู้ศึกษาซึ่งเป็นลูกหลานของคนในชุมชน สังเกตเห็นว่า ผู้ฟังโดยเฉพาะที่ชาวบ้านมีการแสดงความคิดเห็น และได้ตอบซักถามวิทยากรในประเด็นต่างๆ แต่เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลาของผู้ศึกษา ในระยะนี้เป็นขั้นของการสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนและกำหนดประเด็นปัญหาของการศึกษา ยังไม่ได้ลงไปสู่การปฏิบัติ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาสามารถสังเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ และบทบาทของสื่อชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นดังนี้

## ตัวแบบบทบาทของสื่อชุมชนในการจัดการความรู้

กิจกรรมการจัดการความรู้ พบว่าองค์ประกอบซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่มีความสำคัญ ได้แก่ แต่จำเป็นต้องพิจารณาความเหมาะสม กับวิถีชีวิตของชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ว่าควรจะนำมาใช้อย่างไร จากการศึกษาใน 3 ชุมชนพบแบบแผนความสัมพันธ์ร่วมกันของกระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ฐานทรัพยากรทางภูมิปัญญา และทุนทางสังคม ของทั้ง 3 ชุมชน ของชุมชนที่ศึกษาที่แม้ไม่มีวิถีการผลิต การดำรงชีวิตที่ จากการศึกษาใน 3 ชุมชนพบแบบแผนความสัมพันธ์ร่วมกันของกระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ฐานทรัพยากรทางภูมิปัญญา และทุนทางสังคม ของทั้ง 3 ชุมชน ของชุมชนที่ศึกษาที่แม้ไม่มีวิถีการผลิต การดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน ในด้านต่าง ๆ กัน แต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันก็คือ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน เกื้อกูลกันในชุมชน แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง ที่พึ่งพิงภายนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตอยู่บ้าง แต่ยังมีรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมโดยชุมชนยังสามารถนำทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่มาเป็นพื้นฐานจัดการกับปัญหาของชุมชนได้ โดยเฉพาะทุนทางสังคมที่สืบเนื่องมา และบทบาทของสื่อชุมชนโดยองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้



ภาพที่ 6.1 ตัวแบบการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ ในความหมายของสิ่งที่ดีในชุมชนครอบคลุมตั้งแต่กระบวนการของการก่อเกิด การจัดการ จนกระทั่งเป็นผลลัพธ์ ของการนำความรู้ไปสู่เป้าหมาย โดยจากการศึกษาสามารถมีข้อสรุปที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสื่อชุมชน ในการจัดการความรู้ กล่าวคือชุมชนจะสามารถจัดการกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนได้นั้น มีกระบวนการจัดการที่เกี่ยวข้องหลายประการ ทั้งนี้ เนื่องจากการกระบวนการสื่อสาร และกระบวนการพัฒนา เป็นทั้งผลลัพธ์ และผลกระทบบะหว่างกัน จึงไม่สามารถจัดการแบบแยกส่วนได้ แต่ต้องจัดการพร้อมๆ กันไปด้วย โดยเฉพาะ การประสานเครือข่ายในชุมชน แต่ละระดับ อาทิ บัณฑิตบุคคล ครอบครัว กลุ่มเพื่อน สถาบันในชุมชนที่มีความหลากหลาย

1. การจัดการเครือข่าย ถือได้ว่ามีความสำคัญในฐานะที่บ่งบอกว่าชุมชนจะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่องหรือไม่ เพราะหากสามารถจัดการเครือข่ายในชุมชน และระหว่างเครือข่ายภายนอกที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง ย่อมส่งผลต่อการประสานพลังในการจัดกิจกรรมของชุมชน จากการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมทำงาน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ที่ชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน จะกลายเป็นความเชื่อมั่น ได้

2. การจัดการความรู้ การจัดการความรู้ ที่ผ่านกระบวนการจัดการตั้งแต่ การแสวงหาความรู้ทั้งเก่า และใหม่ การจัดการให้เป็นระบบ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการใช้ความรู้ ชุมชนจะสามารถจัดการความรู้ได้นั้น ต้องมีลักษณะพื้นฐานสำคัญ คือ ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยที่ชุมชน ซึ่งได้แก่ ผู้นำ สมาชิก เครือข่ายในชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นเครือข่ายภายนอก ต้องมีความมุ่งมั่น และพร้อมที่จะเปิดรับโลกทัศน์ในการรับรู้ และยอมรับความคิดร่วมกัน การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การเรียนรู้และทำงานเป็นทีม และเป็นหุ้นส่วน

3. การจัดการสื่อชุมชน เป็นผลลัพธ์ที่เป็นของการบูรณาการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายความเข้มแข็งของชุมชน และความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต โดยมีทั้งการจัดการกับความรู้โดยใช้กระบวนการสื่อสาร โดยการบูรณาการกิจกรรม ทั้งกิจกรรมที่เป็นสวัสดิการเพื่อการอยู่ดีกินดีของชุมชน ในทุกระดับ และเชื่อมโยงสวัสดิการทุกด้านของชีวิตไว้ด้วยกัน ประกอบด้วย ด้านการศึกษา สุขภาพ ความมั่นคงในชีวิต พบว่า ในแต่ละชุมชนจะมีรายละเอียดของแบบแผนการจัดการ กิจกรรมที่แตกต่างกันได้ ตามแต่ละชุมชน จะมีกลไกที่เป็นองค์ประกอบที่แตกต่างกัน